

Отримано: 15 березня 2018 р.

Прорецензовано: 19 березня 2018 р.

Прийнято до друку: 20 березня 2018 р.

e-mail: zelidija.litera@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-1(69)/1-157-159

Зелінська Л. В. Феміністична критика новели про психею та амура (за романом Луція Апулея «метаморфози, або золотий осел»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 1, березень. С. 157–159.

УДК: 82.09 (37)

Зелінська Лідія Володимирівна,
Національний університет «Острозька академія»

ФЕМІНІСТИЧНА КРИТИКА НОВЕЛИ ПРО ПСИХЕЮ ТА АМУРА (ЗА РОМАНОМ ЛУЦІЯ АПУЛЕЯ «МЕТАМОРФОЗИ, АБО ЗОЛОТИЙ ОСЕЛ»)

Стаття присвячена аналізу політичних ідей фемінізму, зокрема, захисту прав жінок. Для цього вибрано бінарну опозицію, представлену літературними образами Венери та Психеї, взятих із сюжету новели роману Луція Апулея «Метаморфози, або Золотий осел». Конфлікт між двома жіночими образами до певної міри ілюструє як головні ідеї, так і становище сучасного фемінізму. Розглянуто одну із ключових проблем фемінізму, пророчо передбачену давньоримським письменником – співіснування ієрархії та масовості.

Ключові слова: фемінізм, новела, конфлікт, ієрархія, натовп.

Зелінская Лидия Владимировна,
Национальный университет «Острожская академия»

ФЕМИНИСТИЧЕСКАЯ КРИТИКА О ПСИХЕЕ И АМУРЕ (ПО РОМАНУ ЛУЦИА АПУЛЕЯ «МЕТАМОРФОЗЫ, ИЛИ ЗОЛОТОЙ ОСЕЛ»)

Статья посвящена анализу политических идей феминизма, в частности, защите прав женщин. С этой целью была избрана бинарная оппозиция, представленная литературными образами Венеры и Психеи из сюжета новеллы романа Луция Апулея «Метаморфозы, или Золотой осел». Конфликт между двумя женскими персонажами некоторым образом иллюстрирует как главные идеи, так и положение современного феминизма. Рассмотрено одну из ключевых проблем феминизма, пророчески предвиденную древнеримским писателем – сосуществование иерархии и массовости.

Ключевые слова: феминизм, новелла, конфликт, иерархия, толпа.

Lidiia Zelinska,
The National University of Ostroh Academy

FEMINIST CRITICIZM OF THE SHORT STORY ABOUT CUPID AND PSYCHE (BASED ON THE NOVEL THE GOLDEN ASS OR METAMORPHOSES BY LUCIUS APULEIUS)

The article deals with the analysis of political ideas of feminism, in particular, with the protection of women's rights, the idea of which has been reconstructed. The author has chosen a binary opposition represented by the literary figures of Venus and Psyche taken from the plot of the short story *The Golden Ass or Metamorphoses* by Lucius Apuleius. Although the work was written in the 2nd century AD, it remains topical today. The bright characters created by Lucius Apuleius make it possible to see the limitations of modern day feminism, in particular, feminist critique as a method of literary studies. The "weak spots" that undergo deconstruction are "hierarchy of values" (Venus) and "mass culture" (Psyche). The conflict between the two female characters, to a certain extent, illustrates both the main ideas and the situation of the modern feminism. The author addresses one of the key problems of the feminism predicted by the ancient Roman writer, the coexistence of the hierarchy and destructive impact of its mass character. The author of stories about Psyche and Cupid challenged modern day feminists who separate the protection of rights of a certain gender from the obligation of any gender to pursue self-development and self-defense.

Key words: feminism, short story, conflict, hierarchy, crowd.

Вибраний для аналізу фемінізму об'єкт – новела з роману «Метаморфози, або Золотий осел» Луція Апулея -написана Пст., проте її багатий на підтексти зміст є актуальним і на сьогоднішній час. Це стосується не стільки проблем суто естетичних, наприклад, магічного реалізму, про який пише Т.Джоя (Ted Gioia) [8], чи порівняння давніх міфологій, проведених Е. Неуманном (E. Neumann) [9], як проблем психологічних: тих проникливих спостережень письменника над своїми сучасниками, які виявили загальнолюдський рівень. Проникливість Луція Апулея тим більше дивує, коли переконуєшся у слухності його ілюстрацій обмежень сучасного фемінізму, зокрема, феміністичної критики як методу в літературознавстві. Політизовані підходи до розуміння статі новела про Психею та Амура цілковито нейтралізує, натомість відкриває вимір особистості, – що і становить предмет цієї статті. Мета дослідження – піддати реконструкції «слабкі точки»: «ієрархія цінностей» (втілена в образі Венери) та «маскультури» (втілена в образі Психеї). Важливо, що дві конфліктні сторони у літературному творі представлені жіночими образами, як і розповідь веде стара жінка напідпитку, залишаючи, таким чином, реципієнту зазори для множинних інтерпретацій.

Якщо кинути блискавичний погляд на історію фемінізму і феміністичної критики як методу в літературознавстві, то стає очевидною парадоксальна річ: «жіночий рух за права» з'являється чи то під безпосереднім впливом чоловіків, чи то завдяки співпраці з ними. Зрозуміло, що чоловіки-феміністи були прогресивно мислячими, хотіли змінити свідомість і тим самим структуру суспільства. Наприклад: Олімпія де Гуж своєю концепцією завдячує філософу Ніколя Кондорсе; Лу Саломе- як учениця психоаналітика Зігмунда Фрейда і опозиціонерка антифемініста Фрідріха Ніцше; Сімона де Бовуар – у співжитті та співпраці з письменником-екзистенціалістом Жаном-Полем Сартром; Юлія Крістева- постструктуралізму

Жака Дерріда... Адептів Карла Маркса, починаючи із Лаури та Елеонори Маркс – феміністок-соціалісток також згадаємо, оскільки це випадок родинного впливу політичних ідей батька на вибір життєвого шляху і світогляду дочок.

Однак, стаття спрямована на з'ясування внутрішніх проблем фемінізму, котрі, на наше переконання, виникають із плінності (аморфності) предмету фемінізму – «захисту прав жінок». Цей предмет потрібно піддати деконструкції.

Наприкінці XVIII, протягом XIX ст. та першої половини XX-го «захист прав жінок» функціонував як гасло політичної боротьби чоловіків. А починаючи із Сімони де Бовуар предмет фемінізму продукуємо заїку інтелектуальних доктрин, котрі, фігурально кажучи, перевертають одна одну руками самих же дослідниць-феміністок. Зацікавлених у цій внутрішній боротьбі, її оцінці як кристалізації понятійного апарату чи заикленні у глухому куті, – можна відіслати до книжки П.Баррі «Вступ до теорії: літературознавство і культурологія». Британський теоретик літератури, окрім історії фемінізму, лаконічно описав основні інструменти феміністичної критики в літературі. Серед них, зокрема, підкреслює таке: феміністичні критики «досліджують владні стосунки в текстах і в житті, маючи на меті зруйнувати їх; уважають читання політичним актом і демонструють ступінь патріархальності» [3, 159].

Із цього завдання феміністичної критики випливає необхідно уточнююче запитання: яким чином людина будь-якої статі делегує свій інстинкт самозахисту комусь іншому будь-якої статі? «Владні стосунки» як поняття фемінізму вмщує в собі сторону репресивну, однак не вказує на сторону добровільну. Проблему підпорядкування варто розглядати з обох боків.

Фабула новели Луція Апулея полягає на конфлікті між двома жінками. Старша має статус абсолюту за своїм походженням (Венера), молодша (Психея) претендує на цей статус внаслідок навіть не особистого бажання, а дослівно «психологічного натовпу», дії маскультури. Венера фактично автоматично втрачає космогонічне право очолювати ієрархію цінності краси тому, що натовп нехтує її походження (з крапель крові оскопленого Урана, проти якого повстав наймолодший син Кронос; символічно перед народженням Афродіти/Венери відбувається переструктурування укладеного світопорядку на користь прогресу, тобто діяльності наймолодшого за віком). Натовп забуває про це право Венери і виставляє на п'єдестал ту особу, котру може фізично споглядати, безпосередньо милуватися нею і випрошувати блага. Для мас «новою богинею» стає культура-паста. Молода дівчина усвідомлює до певної міри. Вона піддається впливу (чи по-іншому – добровільно делегує інстинкт самозахисту натовпу), задовольняючи єдине бажання мас – дивуватися. При цьому натовп не створює спеціально для Психеї нового ритуалу, а використовує форми старого традиційного ритуалу Венери. «Вони [маси адептів – Л.З.] приклали праву руку до губ та, поклавши вказівний палець на витягнутий великий, вшанували її, неначе богиню, а в гущі людській, щедро і повсюдно дарує свою ласку, або ж ще раз із нового сімені небесних світил вже не море, а земля привела на світ другу Венеру у цвіт ідівочої, незайманої краси» [1, 76].

Зрозуміло з яких причин натовп не спромагається створити новий ритуал. Адже дивуватися – це ще не творчий стан, це момент непорушного застигання і ігнорування усього, що відбувається навколо. Це може продовжуватися до моменту нудьги, поки не знайдеться якийсь зовнішній чинник, здатний гостріше здивувати маси. Отже, Апулей демонструє стан суспільного хаосу, коли «лідер» є пасивним, і переструктурування спільноти людей, що в принципі є природним і прогресивним, не відбувається. Батько Психеї на правах царя того краю міг би організувати незліченні потоки людей, витягти з них принаймні економічну користь. Однак, ситуацію, що склалася, він реально не оцінює, а Психея як його дочка перебуває на ще нижчому ступені свідомості.

Як керувати натовпом? Таке питання Апулей не ставив, але логічно до нього підводив. Психея перестала володіти своїм часом і приватним простором. Натовп очікує і водночас провокує її. «...Нестримне й несамовите моральне повстання мас, імпазантне, невгамовне і двозначне, як усяке призначення. Куди воно веде нас? – запитував Х.Ортега-і-Гасет у часі перших провісників II світової війни. – Чи це абсолютне зло, чи есентуальне добро? Ось воно бовваніє над нашим віком, як гігантський космічний знак запитання, завжди в хитких обрисах, що нагадують гільйотину чи шибеницю, але й прагнуть викруглитися в триумфальну арку!» [6, 22-23].

Лише ображена Венера могла зіграти роль потужного зовнішнього подразника мас, стимулювати їх до творення нового культу хоча б шляхом захисту Психеї. Дослідити ось саме цей момент феміністична критика немає жодного інструментарію, адже «походження», «старша жінка», «ієрархія» і т.под. речі трактуються як агенти патріархалізму. А що ж тоді чи хто протистоїть натовпу?

Необхідно порівняти дії натовпу і богині. Як тільки з'явилася загроза для Психеї, натовп зникає. Ніхто не став на її захист перед карою Венери, до котрої спричинилися юрми приїжджих людей. Натомість богиня діє самостійно: вона не йде, за прикладом політичних феміністок минулих сторіч, жалітися до Юпітера (тобто, до опозиційної владі партії, котра висуває гасло верховенства закону). Венера сама захищає своє право бути абсолютом. Чому? Бо її право – це і є її природа, і богиня не допускає внутрішнього відчуження, а відтак роздвоєння. І такою є відповідь на запитання: як у випадку конфлікту «жінка-жінка» (до речі, феміністичні винятково звертають увагу на конфлікт жінка-чоловіки) відбувається «захист прав»? І уточнено, яких «прав»?

Звідси друге запитання: чи «ієрархія» – це суто чоловічий погляд на суспільство, – фактично є риторичним. Луцій Апулей переконує сюжетом новели, що жінка, котра очолює ієрархію, не обов'язково є агентом патріархалізму. Таким чингм давньоримський письменник вступає у діалог із Сімоною де Бовуар. «В отчому домі, – пише французька феміністка XX ст., – панують мати, закони, звичаї, рутини. Дівчина прагне вирватися з цього кола минулого. Вона хоче сама стати суверенним суб'єктом. Але в соціальному аспекті здобуває права дорослої людини лише тоді, коли стає жінкою, а за свободу має заплатити самозреченням» [3, 318]. Якщо «прагне вирватися», то значить не усвідомлює своїх прав інакше, ніж переміщення в просторі. Тому тут треба вести мову про егоцентризм дитини. Дім як ієрархія не може бути лише негативною ситуацією для жінок обох поколінь. Дім стає одним із проектів ієрархії як такої. Наскільки його учасники зрозуміють своє місце, будуть здатні до мобільності та господарсько-психологічні ефектів, настільки пізніше вони зможуть будувати ієрархії інших планів і масштабів.

Тому цілком логічним є третє питання: які позитивні елементи в «ієрархії»? На нього відповіли, випереджаючи Луція Апулея, вже давні греки: позитивним елементом ієрархії є гармонія, тобто пропорція. Усвітагання мертвих із богами бу- липрограніне через тоталітаризм метафізичних істот, а внаслідок логіки пізнання світу. Програшем давні греки образно до-

водили необхідність онтологічної межі чи вершини, котру втілювали власне боги. Зрозуміло, що в міфології демократичної культури за людьми залишалося право на обурення чи обдурення (міф про Арахну і про Сізіфа), однак ці рідкісні прояви були спробами чи то егоцентричної дитини, чи то трікстерапідірвати ієрархію.

У новелі Луція Апулея натовп прагнув перекинути піраміду автоматично, способом найбільш простим і доступним (за принципом егалітаризму) та досягти виконання власних бажань, бажань, котрі б не були обмежені рамками природи, розуму чи ущемлені будь-яким іншим способом, моральним законом, зокрема.

Боротьба маскульту із «ієрархією» описана Густавом Лебоном у трактаті «Психологія народів і мас» (1894-1895), Зигмундом Фрейдом «Психологія мас і аналіз людського Я» (1921), Х. Ортегою-і-Гасетом у нарисі «Бунт мас» (1930). «Я не знаю ні одного народу, – писав Г. Лебон, – котрий би вичезувало внаслідок пониження своїх умовних здібностей» [4, 61]. І Луцій Апулей в досліджуваній новелі писав про те ж саме: розумові здібності індивіди, що збираються у натовпи, не розвиваються.

Ніхто із згаданих мислителів XX ст. не відмічав проблеми гендеру у діях маси. Навпаки, говорили про злиття і єдиної душі маси. Це чи не єдина егалітарна ситуація в гендерному плані, котру феміністи не репрезентують, не вивчають. З. Фрейд у свою чергу звернувши увагу на ілюзії натовпу, котрі виникають внаслідок нездійсненого бажання, і котрі дають начало психології невроту [5]. Апулейська Венера не здійснювала бажань навіть своїх найпалкіших адептів, підкреслює Луцій Апулей, а тому Психею натовп прийняв передусім як більш поступливого володаря. У такому фрейдистському контексті очевидно є перевага богині над смертною царівною.

Деконструкція, ригористично кажучи, підважує будь-яку ієрархію, вважаючи її тоталітарною. Проте між деконструкцією і натовпом є різниця, про що треба роздумувати окремо, поза рамками цієї статті.

А зараз повернемося до сюжету Луція Апулея із поставленими апріорі питаннями: чому Психея не пройшла ініціації, котру придумала для неї Венера? Тобто, кару богині можна розглядати і в контексті змагальності. Відповідна це запитання буде лаконічною. Права, надані Психеї натовпом (за аналогією, чоловіками-політиками в передвибірчій кампанії), надто хиткі, відповідно мінливі настроїв. А природне право особи на самозахист закорінене в обов'язку. І це важливий корелят: право – обов'язок. Психея навіть в умовах щасливого збігу (замість покарання, якогось домагається Венера, Амур закохався, приготував палац мистецтвського освіту для розваг не тільки естетичних, але й інтелектуальних) не використовує шансів для саморозвитку. Якою вона була перед натовпом, такою вона залишається і в ситуації шлюбу з Амуром. І не проходить ініціації навіть в тих межах, котрі окреслив Амур.

Уважному читачеві новели стає зрозуміло, що нерозвинена особистість (меланхолія, ностальгія, маніпульованість, фобії, мстивість, агресивність, постійний потяг до суїциду, психологічна залежність, нестриманість), тобто така наївна краса не може очоловати ієрархії. Ось як реагує на палац Амуре: «Зачарована привабливою для ока місцевістю, Психея підходить ближче і, набравшись сміливості, переступає поріг палацу. Згодом, підштовхувана цікавістю й подивом, оглядає докладно це чудо-диво і в одній частині будинку помічає комору, побудовану з великим мистецтвом, повнісіньку скарбів. Немає, певно, у світі речі, якої б там не було. Проте, крім безмежного багатства, найбільш вражало те, що ця скарбниця світу всього не охоронялась ніяким засувом, ані замком, ані сторожем. Поки Психея з великою насолодою розглядається по палаці, долітає до неї якийсь безтілесний голос і каже:

– Чому, пані, дивуєшся таким скарбам? Усе це – твоє» [1, с. 83-84]. Можна припустити, що скарби, зібрані Амуром по усьому світу, – це не тільки прикраси, а й винаходи науки, музичні інструменти, шахи, зброя, – одним словом, усе, що в часах Луція Апулея мало цінність. Та нічого більше, як викликати заздрість у сестер, віддаючи їм скарби у подарунки, Психея придумати не могла. Освоєння багатства, проникання в нього розумом і серцем, входження у співтворчість – такі завдання перед собою не ставила. Тому в результаті усіх пережитих драм Психею треба було рятувати чоловічим патронатом, що і робить Амур, пробуджуючи її поцілунком з летаргічного сну і приводячи на гору Олімп.

Висновки. Такий фінал драматичних випробувань Психеї на тлі історії фемінізму здається іронією – роль чоловіка у новелі протилежна до об'єкту їх критики. Луцій Апулей зробив виклик сучасним феміністкам, котрі захист прав окремої статі відравають від обов'язку будь-якої статі до саморозвитку і самозахисту. З глибини II ст. звучить голос давньоримського письменника про співіснування. І сьогодні ми все частіше мислимо у мультиплексному полі: ієрархії в принципі можуть співіснувати, оскільки існує відносність будь-якого поняття. Краса Венери і краса Психеї утворюють напруження змагальності, але не заміщення. Те, що перемагає досвідчена старша і програє нерозвинена молодша, феміністична критика розцінює проявом патріархалізму. Проте це швидше висновки з позиції політизації, аніж наукової нейтральності. Перспектива дослідження вибраної новели, як і роману загалом простягається у напрямі психології розвитку особистості. Міждисциплінарний підхід, таким чином, ще більше поглибить літературознавче дослідження.

Література:

1. Апулей Луцій. Метаморфози, або Золотий осел / Пер. з лат. Й. Кобова та Ю. Цимбалюка / Луцій Апулей. – К.: Дніпро. – 1982. – 240 с.
2. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство і культурологія / Пітер Баррі. – К.: «Смолоскип». – 2008. – С. 142-162.
3. Бовуар Сімона де. Друга стаття: у 2 томах / Сімона де Бовуар. – К.: «Основи». – 1994. – Т. 1. – 390 с.
4. Лебон Г. Психологія народів і мас / Густав Лебон. – Режим доступу до електронного ресурсу: http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/664/Psihologiya_narodov_i_mass.pdf
5. Фрейд З. Психологія мас і аналіз людського Я / Зигмунд Фрейд. – Режим доступу до електронного ресурсу: https://aldebaran.ru/author/freyid_zigmund/kniga_psihologiya_mass_i_analiz_chelovecheskogo_ia/
6. Ортега-і-Гасет Х. Бунт мас / Хосе Ортега-і-Гасет. Вибрані твори / Пер. з ісп. В. Бургардт. – К.: «Основи». – 1994. – С. 15-139.
7. Apuleius. Metamorphoses. – Режим доступу до електронного ресурсу: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2008.01.0502>
8. Gioia Ted. The Golden Ass by Apuleius. – Режим доступу до електронного ресурсу: http://www.conceptualfiction.com/the_golden_ass.html
9. Neumann E. Amor and Psyche. The psychic development of the Feminine. – Princeton. – 1971. – 185 p.